

RUS DİLİNDE TÜRK DİLİ YADİGÂRLARI

Ahmet CAFEROĞLU

Türk milletinin istiklâlini kuran ve koruyan büyük Gazi'nin işaretiyle toplanan bu II. Millî Türk Dili Kurultayını ve onu hazırlayan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin imanlı çalışmasını, iktidarım dahilinde seçebildiğini "Rus Dilinde Türk Dili Yadigârları" adlı küçük tezimle kutlulamak istiyorum. Ancak önceden itiraf edeyim ki, şimdiye kadar ne garpta ve ne de şarkta ve bilhassa biz Türklerde, Türkî dili akışı ve inkişafı ile ciddî bir alâkası olan bu mevzuun ehemmiyeti nispetinde, hiçbir esaslî araştırmanın kusura görülmemesi, ham demirin bir mevad-ı tayin hâlinde kalan bu mesele hakkında uzun ve tam bir malûmat verilmesine imkân bırakmamaktadır. Her şeyden evvel biz burada, Türk dilinin cihana yayılması ile, kendisinden çok dün kalmış olan Rus dilinin inkişaf ve kalkınmasında başlıca amil olan Türk dili yadigârlarının nevi mahiyetleri ve iktibas tarihleri üzerinde duracağız.

Malûmunuz olduğu veçhile daha asırlarca evvel Orta Asya'dan muhtelif istikametlere doğru ayaklanan Türk kavmi dalgaları, ekseriyetle cenubî Rusya steplerinden geçmiş ve daima zannedilmek istendiği gibi tahripkâr, gayr-ı medenî bir kuvvet hâlinde olmayıp, bilakis Rus ve umumiyetle Slav dillerine bıraktığı unsurlardan da görüleceği veçhile muayyen ve yüksek bir medeniyet seviyesini haiz bir millet olmuştur. Bilhassa cenubî-şark Slav kavimlerinin daha tarihî devirlerde uzun bir zaman Türk milleti idaresi altında yaşaması ve bazen komşuluk etmesi birçok tarihî, iktisadî, içtimaî ve lengüistik mevadın tetkikiyle Türk dili ve medeniyetinin bugünkü Rus dili ve dahi Rusların siyasî kalkınmalarında ve içtimaî teşekküllerinde bile büyük bir rol oynamıştır. İlk Türklerle Ruslar arasında vaki olan siyasî temaslarda, daha iptidaî inkişaf çağında bulunan Rus dili, ister istemez, tekâmül ve inkişafını çoktan bulmuş olan Türk kavimlerinin uğurlu akışlarında ve Rusya'yı ziyaretlerinde bulmuştur. Her ne kadar iptidaî çağlarında bir lisan, kendi ihtiyacını diğer dillerden yaptığı

unsur ödünçleri ile temin etmekle mecbur ise de (fakat) Ukrayna âlim filologlarından Ogienko'nun **İnozemiye elementı vo russkom yazıke** [=Rus dilinde ecnebi unsurlar], Kiev 1915, adlı eserinde tespit ettiği veçhile, Rus diline dahil olan ecnebî unsurlarının 7500 ile 15000 arasında olması ve bu ecnebî unsurlarının çoğunu Türk dili unsurlarının teşkil etmesi, her hâlde Rus dilinin menşei meselesini sarıhen bilecek bir mahiyettedir. Büyük ihtimalle bu tetkikten ilham alan son Rus Ural-Altaycılardan Zifeldt-Sumyagi, *kendi Uralo-Altaica* [Ural-Altayca *Kendi*], Bakü 1928, adlı eserinde halis Türkçe olan ve bu günkü Rus dilinde geçirdiği telâffuz tahvilâtı ile kullanış hakkını kazanan, Türk kelimeleri haricinde, halis Rusça addedilen Rus kelimelerini "Ural-Altay dilleri ile mukayese ederek neticede, Rus dilinin eskisi gibi "Hint-Avrupa" dillerine kolay kolay dahil edilemeyeceği kanaatine varmıştır. Münakaşalı bir ilim mevzuu şeklini olan bu meseleye burada temas etmeden de diyebiliriz ki hakikat Türk dilinin Rus dili üzerinde tesiri o kadar nafiz olmuştur ki hatta Rus ve umumiyle Slav dillerine has olan aksan kanunları bile Türk aksanları tesiri üzerine kurulmuştur. Filvaki Rus dilindeki aksanları muayyen bir kanuna raptetmeyi isterken, bazı istisnalar göze çarpmakta ise de, (fakat) heyet-i umumiyesiyle Ukrayna âlimlerinden Ogienko'nun **Russkoye literaturnoye udareniye** [= Rus edebî aksanı], Kiev 1914, ve Rus âlimlerinden Bogoroditskiy'in **Obşçiy kurs russkoy grammatiki** [= Umumî Rus grameri dersleri], adlı araştırmalarında meydana koydukları veçhile, Rusça'da vurgu, ekseriyetle Türkçede olduğu gibi daima kelime nihayetine tesadüf etmektedir. Türk dili nüfuz ve tesirinden daha az müteessir olan orta ve şimal Rusçasında ise aksine vurgu kendisini kelime başlangıcında muhafaza etmeğe çalışmıştır. Bütün bu istisnalar hariç olmak üzere bugünkü Rus dilindeki vurgu sisteminin Türk dili vurgu sisteminden alındığına şüphe yoktur.

Slav ve bilhassa Rus dilinde dahil olan ve Ruslarca her vesile ile muhtelif Türk kavimleri dillerinin iktibasından çekinilmiş kelimeler, asıl menşesindeki -saite-i ahengi- ekseriyetle zatiyla aynen muhafaza etmişlerdir. (Meselâ: *argamák, arkán, kazák, çekmén, bayan* yahut da *bulat, bıryuk, balık, başlık, kizil* ilh. gibi) Esasen ahengi kaideye riayet eylemiştir. Mamafih asırlarca Ruslarca kullanılan kelime Türk kelimeleri ahengi bazen kelimelerinin menşei bile kaybettirecek derecede, tağyire uğramışsa da (fakat) Türkçe kelimeler ya lâhikasında ya da asıl kökünde ana şeklini değiştirmemiştir. Meselâ: *başka, kumis, oçkur, kibitka, kozak, tovar* gibi.

Aynı keyfiyet Türk lâhikaları için de vardır. İktibas edilen ve elyevm Rusçada mevcut olan Türk lâhikaları hem mana ve hem de telâffuz itibarıyla ehemmiyetsiz denilebilecek ufak tefek bir tebeddülle kendisini aynen muhafaza etmiştir. Meselâ: Türkçede isim ve ism-i tasgir eki olan +ça, +çe; Türkçede fiilden isim yapmak için kullanılan +ça; +cı, +cı, ve +ce ekleri diğer ism-i tasgir eki olan +çik, +çık. Meselâ Rusça *kabatçik, kukarçuk, barçuk, jemçuq, ovçuq* kelimelerinde de olduğu gibi. Türkçeden iktibas edilen bazı kelimelerdeki vurgu yerlerinin Rus ağzından değiştirilmesi meselesi ise başlıca Rus dilinde müzekkerden müennes yapılmak istenildiği zaman vaki olmuştur. Meselâ Türkçeden alınan *kibet* kelimesinin Rusçadaki müennes şekli *kibitkada* olduğu gibi. Tabii diğer başka telâffuz ve tarif hususiyetlerinden doğan hâdiseler de yok değildir. Cemi eki olan +at, meselâ *elat* kelimesinde olduğu gibi. Tabii burada Türk dilinden Rus diline alınan daha bir tayin lâhikalarının tespitine imkân yoktur. Ancak diyebilirim ki tetkike ve araştırmaya değer bu saha Türk dili tarihi araştırmacıları için oldukça mühim bir mevzu teşkil eder. Hulâsa Türk sentaksının Rus dili sentaksı üzerindeki tesirinin şimdiye kadar tespit edilmemesi ayrıca şayan-ı teessüftür.

Türk dilinin Rus dili üzerindeki tesiri bu itibarla hem geniş olmuş ve hem de çok erkenden başlamıştır. Her yeni gelen Türk akınından ve Türk kavminden istifade eden Ruslar, kendilerinin bilmedikleri, bulamadıkları maddî ve manevî medeniyet ıstılah ve tabirlerini, yeni gördükleri her bir şeyi manaları ile beraber almakta asla tereddüt göstermemişlerdir. Daha Slav dillerinin tesirinden evvel bile başlayan bu iktibas sonraları Hun, Avar, Bulgar, Peçenek, Hazar, Kıpçak, Altın Ordu, cenup Türkleri ile daha fazla inkişaf edilmiştir. Ancak, esefle kaydedelim ki Hun, Bulgar, Avar dillerine ait ciddî vesikaların hâlâ bugüne kadar elimize geçmemesi, Türk dili ve medeniyetinin cenubî Rusya'da oynadığı rollerin tespitine tamamıyla meydan vermemektedir. İlk kadim Rus dilindeki Türk dili yadigârlarını ararken ister istemez (çifte) iki neticeye vasıl olabiliyoruz. Evvelâ meçhulümüz olan Hun, Bulgar, Avar ve Hazar gibi Türk kavimlerinin medeniyet ve dili tayinleri ile bir dereceye kadar aşına olabiliyoruz. Sanien de Türk milletinin çok erkenden Rus dili ve medeniyeti üzerinde rol oynadığı gibi millî tarihimiz bakımından çok mühim olan bir noktayı tenvire imkân bulabiliyoruz.

Tarihî devrelerde, Rusya'yı ortasından çiğneyip geçen Hunların Ruslara dil ve medeniyet bakımından ettikleri hocalık ve Rus diline bıraktıkları yadigârlar

hakkında bir şey söyleyemiyoruz. Zira Hun diline ait elimizde hiçbir vesikanın bulunmaması daha fazla izahat verilmesine müsait değildir. Ancak Rus létopis [=vakayiname]'lerindeki eski Rus minyatürlerinden nazar-ı dikkati calip çok mühim bir noktaya tesadüf ediyoruz. Bu da Rus kinyazı Svyatoslav'ın Bulgaristan'da yaptığı muharebe esnasında erkek kıyafetine girmiş kadınlardan mürekkep ordu kullanmasıdır. (Çertkov, **Opisaniye voyni Velikogo Knyazya Svyatoslava protiv bulgare grekov** [=Büyük Kinyaz (Padişah) Svyatoslava'ın Bulgar ve Grekler'e Karşı Yaptığı Savaşın Tasviri]. Moskva 1843, s. 243; Lowrenty létopis'i) Rus tarihçilerine bu şayan-ı dikkat nokta hâlâ meçhul olarak kalmıştır. Rus minyatürlerini tahlil eden ve araştıran Starov, (**Minatyuriy nekotarih rukopisey vizantiyskih, bulgarskih, russkih, djagatayskih i persidskih** [=Bazı Bizansça, Bulgarca, Rusça, Çağatayca ve Farsça Elyazmalarının Minyatürleri], 1902, CXX, s. 70) adlı eserinde daha X. asr-ı milâdîde Rus ordularının, Asya orduları gibi muharebeye gittiklerini ve IV. asır Atıla harekâtında, kadınların da erkekler ile beraber kağnı arabalarında bulduklarını ve ellerinde havlu ördüklerini kaydettikleri gibi IX. asır Balkan yarımadası Bulgar hükümdarı Krum'un bu adada kadınlarla beraber sefer ettiğini tasrih etmektedir. İş bu kadınların erkeklerle beraber seferlere iştirak etmesi keyfiyeti galiba Hun Türklerinin Ruslara terk ettiği ilk yadigâr olsa gerektir. Fakat bununla beraber Rusların Türkler'den bu vesile ile ne gibi kelimeler aldıkları hakkında bir şey söylemek maalesef şimdilik gayr-ı kabildir.

Hunlardan sonra Rus diline ve muhitine Türk dili yadigârlarını sokmaya vesait edenler Avarlar olmuştur. Maatteessüf bu devir Avar dili Rusçaya ödünç verdiği unsurlar hakkında bugün elimizde hiçbir şey mevcut değildir. Eski rivayetler kadim Türk Bulgarlarının kıyafetçe Avarlara benzediklerini nakletmektedir (Yireçek, **İstoriya bolgarskogo naroda** [=Bulgar Halkının Tarihi], s. 162) Lâtin, Bizans minyatüristleri, galiba Bulgarları daha o zamanda tanımamış olacaklardır ki onların kıyafetlerini tamamıyla başka bir şekilde tasvir etmişlerdir.

İlk Rus dili üzerinde tesir icra eden ve yadigâr dil bırakan Balkan yarımadasında yerleşen Türk Bulgarlarıyla Volga boyunda yaşayan ağabeyleri Bulgarlar olmuştur. Birinciler Slav ve Bizanslılarla muhat olup asker hayatı sürmüşler, ikinciler Volga'da VI. asırdan XV. asra kadar cihan ticareti merkezini ellerinde tutan Hazar devletinin komşuluğunda ticaretle meşgul olmuştur. Yekdiğerinden farkı devlet kuruluşu ve esaslarına malik bu iki kardeşin Rus

dilinde bıraktıkları yadigârlar, mahiyetleri itibarıyla da şüphesiz yekdiğerinden farklı olmuştur. Filvaki Volga boyundan cenub-i garba doğru ticaret edip Balkan yarımadasında bir fenn-i işgâl eden eski Türk Bulgarlarının Ruslara terk ettikleri dil yadigârlarına ait sarîh lügatlara ve kelimelere doğrudan doğruya tesadüf ediliyorsa da (fakat) eski Bulgar minyatürleri vasıtasıyla bu yadigârların mahiyetini tespit edebiliyoruz. Bunlardan tarih itibarıyla en kadim olanların Bizans imparatoru II. Basilius'un emri ile (1065-975) yapılan ve oldukça şayan-ı dikkat bir sanat eseri olan iki minyatürdür. İşbu iki Bulgar minyatüründe eski Volga Türk Bulgarlarının kışlık ve yazlık kıyafetleri bütün hususiyetleri ile tebaruz ettirilmiştir. Bu hususiyetlerden en mühimi Bulgarların taşıdıkları cübbelerin göğüs kısmını yekdiğerine bağlayan bağlardan yapılmış ilikler teşkil etmektedir. Şayan-ı dikkattir ki aynı ilik tarzlarına ve umumiyetle cep biçimlerine ancak XI. asırdan itibaren Slavlarda da tesadüf edilmeğe başlanmıştır. Rus imparatorluk kinyazyalarından Svyatoslav Yarosloviç ve oğullarının kıyafetlerinden başlayarak Büyük Petro'ya kadar bu Bulgar kıyafetleri[n] Ruslar tarafından aynen kabul edildiğini 1673 senesi Rus minyatürleri ile muahhar devir minyatür ve birçok resimlerden öğrenmekteyiz. Biz bugünkü Avrupa milletleri içinde bu elbise ilikleme tarzıyla Leh, Litvan, Slovak, Hırvat ve Macarlarda kendi mevcudiyetini aynen muhafaza eylemiştir. (PAULY, **Les peuples de le Russie** [=Rus Halkı], 1860 (Leh elbiselerine ait), Hltenroth, **Trachten der Völker** [=Halkların...], Stuttgart 1891, Bd. II.). Hatta Avrupa milletlerinin "gusar redingotlarındaki" ilikleme tarzı, vaktiyle Slavlar tarafından Bulgarlardan alınmış tarzın ufak bir tağyire uğramış şeklinden başka bir şey değildir.

Menşeleri itibarıyla ne Slav ne de Avrupa kıyafet tarzı olan bu ilikleme hakkında en sarîh numunelere vaktiyle Herat'ta yapılan millî kıyafet tarzlarına çok büyük itina ve dikkat gösteren bu Türk ve Çağatay minyatürlerinde de tesadüf edebiliyoruz. Bu resimlerde Moğollar bu ilikleri ancak bayram elbiselerinde, İraniyyü'l-asl kavimler ise katiyen kullanmadıkları hâlde, Türk elbiselerinde bilakis her daim mevcut olmuş ve hatta bazen bu ilikleme usulü elbisenin boğazdan kemere, bazen ise eteklere kadar uzandığı görülmüştür. Bilahare Türklerce eski şeklini kaybeden bu kıyafet ve vaktiyle Stasov'un da kaydettiği veçhile eski Bulgar Türklerinin âdeti millî bir elbise modası ve âdeti olmuştur. (Starov, 18) Slavların Bulgar Türklerinden kıyafetçe iktibas ettikleri hususiyetlerden biri de üzerleri tokalarla süslenmiş kemerle aynı kemere asılı olan bıçak, torba ve boynuza benzer bir âletin taşınması âdetidir. İşbu kemer

kuşanması tarzı Türk minyatürlerinde de mevcuttur. Ve aynıyla Bulgarlar vasıtasıyla Ruslara intikal ederek uzun bir zaman Rus halkı ve Rus hanedanı tarafından sevile sevile kullanılmıştır. Şu kadar ki Rus ve Slav minyatürleri, Hollanda, Fransa, İngiltere ve Almanya gibi memleketlerde yapılan Büyük Petro'nun gravürlerinde tam XI. asır Bulgar Türk kıyafeti görmekte asla tereddüt etmemektedir. (Startsov, 21) Bunlarda Büyük Büyük Petro göğsü tamamıyla iliklerle dolu cübbede ve belinde ince kemer ve bu kemere bağlı bıçakla tasvir edilmiştir; ve ayağında ise uzun ve ince deriden yapılmış ve iliklenmiş potinleri ve potinlerin üzerine giydiği bir de başmakları vardır. İşte bu ayakkabılar uzun bir zaman Türklerde mevcut olmuş ve Slav, Ruslar tarafından adı ile beraber aynen iktibas edilmiş ve XVIII. asra kadar muhafaza edilmiştir. Rus muhiti adıyla beraber geçen bu ayakkabı Rus lügatlarında *ıçetogi* “*ıçitigi*” = “*ıçetigi*”; “*ıçedoği*” = “*ıçegotty*” *çedigi* kelimesi ile kaydedilmektedir ki kelimenin Türkçe aslı menşei *ıç itük* yahut *ıç itüki*'dir.

Rus saray mensubu tarafından kullanılan bu ayakkabı nevi hakkında “**Rus Arkeoloji Cemiyeti Zapiskaları**”nda cilt IX'da (Sankt-Peter'burg' 1897) neşredilen Savvaitov'un “Türklerden ve şarktan alınma Rus eşyaları” makalesinde *ıçegotty* kelimesi tahtında (s. 43) oldukça mufassal malûmat verilmektedir.

Bulgar Türklerinin Ruslara terk ettikleri yadigârları tebarüz ettiren diğeri bir vesikada “Vatikan” kütüphanesinde mahfuz kalan ve XII. asır Bizans muharrirlerinden Konstantin Manassi'in yazdığı **Létopis** [=Vakayiname] dir. Mezkur eser bilahare XIV. asırda, şehzadelerin umumiyetle eski Türk Bulgarlarının askerî kıyafet ve elbiselerini tasvir eden resimli ilâvesiyle Slav Bulgarcasına tercüme edilmiştir. Burada göze çarpan şehzadenin adıdır. Bizans menabii onu *Bonlâs*, *Boilâs* telâffuzlarıyla kaydetmektedir. Daha Orhun Abidelerinde buyla¹ (yahut boyla) diye tesadüf ettiğimiz bu kelime XII. asır Rus destanlarından olan **Slovo o polku İgoreve**'de *bilya* telâffuz olmuştur. Profesör Melioranski bu kelimenin aslı Türk Bulgarlarındaki kelimenin aynı olduğunu kabul etmektedir. (**Trudı Vostoçnogo Otdeleniya** [=Doğu Bölümü Çalışma Raporları], XIV.) Rus ağzında ise *bolerin* şeklini alarak mevzuen Romanlarla Arnavutlara da geçebilmiştir. (Yireçek, 164) aynı kelimenin Rusçada bilahare aldığı şekil *boyarın* olmuştur ki, bunlar da ancak, şehzade, asilzade gibi manaları da ifade

¹ Semih Tezcan, “Eski Türkçe *buyla* ve *bağa* Sanları Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1977, Ankara 1978, 53-69. sf [Y.]

etmiştir. Halbuki eski Türk Bulgarlarında hükümdardan sonra en mühim devlet idaresi selâhiyetine haiz olan ... şurası arasına bu ad alem olmuştur. (Stasore, 52)

Yine aynı Manassi tezkiresindeki Türk askerlerinin tasviri ve minyatürleri vasıtasıyla Türk esliha adlarının ... çok erken Slav lisanına Bulgarlar vasıtasıyla ithal edildiğini görmekteyiz. Soğuk, selâm kabilinden olan, ok, kılınç, buzdığan gibi Slav ve Rus lisanına dahil olan silâh nevilere olup ilk Rus-Bulgar teması bilahare de Avrupa'da çok büyük şöret kazanmıştır. Daha Büyük Şarl Moritanya kralına yazdığı bir mektubunda "kılınç" (nevi, silâh) Gladius Huniscus yani Hun Türklerinin silâhı olarak tavsif eylemiştir. (Nıcot, Threzer, **De la langue Françoise** [=Fransız Dil Bilgisi], 1600) Profesör Yırçek 9-6 vakasında mahvolan Bizans askerlerinin iş bu buzdığan nevi ... silâhla mücehhez olduğunu kaydetmektedir. (s. 252) Tezkireye göre bu nevi silâhın eski Bulgar Türklerinden alındığına şüphe bırakmamaktadır. Buzdığan ucu yuvarlak, uzun, demirden mamul mızrağa benzer bir nevi Türk silâhı (olmuştur). Bilahare ordu kumandanı veya hükümdarın hâkimiyet nişanı remzi mukabil olmuştur. Toparlık ucu elmaya benzeyerek içi yumuşak şeylerle doldurulmuş ve üzerine çiviler çaktırılmıştır. Türklerin kabul ettikleri bu silâhı Ruslar ancak hâkimiyet nişanı olarak kullanmışlardır. Mihail Feodoroviç'e beyat bununla olmuştur. Rus imparator ailesine bunlar ya veraseten intikal ederdi yahut da teshir edilen memleketler teslim oldukları zaman Rus hükümdarına, teslim işareti olarak devir yaparlardı.

Diğer bu saha Bulgarlardan alınma kelimelerden biri de bugünkü Bulgarlarda, *ban*, Sırp ve Hırvatlarda *bân*, Lehlilerde *pan*, "efendi, hâkim, hükümdar" manasında kullanılan kelimelerdir ki eski Türk, Avar, Bulgar, Altay ve Moğollarda *bayan* (*ban=bam=baan*) (*kin=kırn=kiyin*) *kağan=kaan kan=han*'da olduğu gibi ortadaki /ğ/, /y/ harflerinin hazfıyla ihtisar edilmiştir şeklinde telâffuz edilen ve zengin manasında olan kelimededen alınmıştır. (Berneker, **Slawisches Etymologisches Wörterbuch** [=Slâvcanın İştikakî Lügati], Heidelberg 1924, s. 43) Yunan muharrirlerinden Constantinus Poerphyrogenitus XV. asır aynı kelimeyi *bocavos* telâffuzu ile kaydetmiştir. Kontraktion tarifiyle kelime şüphesiz *boyan* kelimesinden neşet ederek bilahare *bayan* olmuş ve bugünkü Kırgızlarda da kendisi ayrıca has isim mukabilinde muhafaza edilmiştir.

XII. asır Rus destanı **Slovo o polku İgoreve**'de tesadüf edilen bu kelimenin Rusça yazısı *boyan*'dır. Destandaki bu kelimenin manası Melioranski'ye göre şairin kendi ismidir. Zira bu müellife göre Moğolcada bu kelime "mahir okçu"

manasında imiş ve bu yüzden kelimenin en muvafık manası hâkim bilgili ilhamlı imiş. (**Trudı Vostoçnogo Otdeleniya** [=Doğu Bölümü Çalışma Raporları], XIV.) Kadim Rus edebî lisanında kelime *beyan* olup manası “hikâye şairi” yani bizim eski “ozan” kelimesi tahtında kastettiğimiz manayı ifade etmiştir ki, burada da bu kelimenin eski Türk âlet-i musikiyeleri olan ve milâttan evvel Yakinf’e göre Türkler arasında yekdiğerine hediye edilen kopuzla beraber iştilgal etmiş olsa gerektir. Cihan edebiyatında yer bulan bu âletin, her ne kadar Ruslara intikali zamanı tayin edilmiyorsa da bence kelime garba ilk defa olarak Hunlar yahut Bulgarlar zamanında geçmiştir.

Eski Bulgar Türklerinin ilk Rus idaresi ve askerî teşkilât üzerinde ne kadar büyük bir tesir icra ettiğini görebilmek için daha bazı ufak tefek noktaların iza-hatına girişmemiz lâzımdır. Eski Yunan muharrirlerinin verdikleri malûmata bakılırsa Rus kinyazı Svyatoslav Bulgar ve Bizanslılara karşı seferlerinde ilk piyade askere malik olmuştur. Hâlbuki Manassi... tam aksine olarak Rus ordusu süvari olarak gösterilmektedir. Her ne kadar eski Slav ilâhlarından birinin “at” olduğunu Xore Svyatoslav’ın kendisinin bizzat hastalık derecesine varan “at düşkünü” olduğu ve hatta VI. asır Slavların büyük at sürülerine malik olduk-larını, Bulgar Türklerle minyatürlerini Ruslara ait atfettikleri süvarilerin esasen bir dereceye kadar takviye edilebileceği bir mahiyet arz ediyorsa da (fakat) tarih bunun tamamıyla aksini göstermektedir. Svyatoslav’ın hayatını at üzerinde geçirmesinin Bizans tasvirlerinde bir an’ane mahiyetini almış ancak ve ancak, Slavların Bulgarlar gibi Türk süvarisi şeklinde görmek iştiyakından doğmuştur. Zira Ruslar atları, nadir bir hediye olarak ok ve kılıçla beraber ilk Türklerden almış ve bunlar da görmüşlerdir. 968 senesi Lowrenty létopis’inde Rus kinyazı Pretiç’e “at, ok, kılıç” hediye ettiği sarihen kaydedilmiştir. Bu itibarla Bulgar minyatürlerindeki Rus süvarileri Bulgarları taklit eden ve süvarilik âdetini Türklerden iktibas eden Slavlara ancak ait olarak kabul edilmelidir.

Aynı tasvirlerde Rus büyük kinyazı Svyatoslav boynu eğri küçük bir beyaz at üzerinde tasvir edilmiştir. Atın kimi, bel kayışları, eyer ve üzengi kayışları hep eski Türklerde ve bugün bile birçok Türk kavimlerinde olduğu gibi kırmızı boyalıdır. Eyeri küçük yuvarlaktır. Bütün atın teçhizatı süs olarak kullanılan ve Slav lisanına *çepprak* telâffuzu ile geçen kelime ile beraber tam Türktür. Kelime Türkçede *çaprak*’tır. Muahharan Rusçada bu kelime “eyer” bir akasmı olarak kullanılmıştır. İki uçlu okların Rus ordusunda istimali keza eski Türk Bulgarlardan alınmıştır ve hatta Altay kavimleri arasında Şaman âletlerinden biri olarak kendi muhitinde bugün yer bulmuştur. (Adler, *Der nord asiatische*

Pfeil [= Kuzey Asya Okları], Leiden 1901). Diğer bir müellifte de bu nevi okların Sibiryâ-şark milletlerine aidiyeti tespit edilmiştir. (Klemm, **Werkzeuge und Waffen** [= Teçhizat ve Silâhlar], Leipzig 1854, s. 289) Rus muharrirlerinden Olein Rus Ordularındaki bu iki uçlu okların Kıpçaklar'dan alındığını kaydetmektedir (Starov, 77) (Bk. Kondorki, **V pamyat, stoletiya Krıma II** [=Kırım'ın yüz yıllık anısı], Moskva 1883, s. 201), Sibiryâ akvamı tarafından çok rağbetle kullanılan bu iki uçlu oklar şüphesiz eski Türklerden Bulgarlarca tevarüs edilmiş ve millî Türk silâhına ait bu oklar bilahare... Ruslar tarafından benimsenmiştir.

Aynı Rus vakayinamesi tasvirlerindeki silâh keza Türklerden alınmış ve adı ile beraber Ruslarca mal edilmiştir. Böylece ilk Ruslar üzerinde azim tesir icra eden Türk Bulgarları hakkında ele geçen minyatürler vasıtasıyla ne gibi Türk unsurlarının Ruslara devredildiğini görmek imkânı vardır. Rus hükümdarlarının kıyafetçe Türk tarzını tercih etmeleri şüphesiz, aynı kıyafet isimlerini Rus lisanına soktuğu gibi, Rus ordusunun, eslihası, atları ve hatta... eski Rus kadınlarının baş örtüleri tamamıyla Türklerden alınmıştır. Ayrıca istidraden kaydedelim ki Avrupa kadınlarının dahi baş örtüleri, kendi şeklini ancak ve ancak Çağatay minyatürlerindeki tesadüf ettiğimiz kelime eski Türk kavimlerine medyundurlar. Her hâlde kurun-ı vusta Avrupa kadınlarının baş vrtüsü tarzının dahi bizim Türklerden kalma güzel bir mirastan başka bir şey olmadığına şüphe yoktur.

Garpta Balkan yarımadası, Tuna Bulgarlarından askerî teşkilâtta ve bilhassa süvariliği öğrenen ve bu sahaya ait birçok Türk kelimelerini kendi lisanlarına aynen kabul eden Ruslar, garpta da aynı Bulgarların ağabeyleri olan Volga Bulgarlarından ticarî ve iktisadî muameleyi öğrenmiş dillerine bu sahaya ait Türk ıstılahlarını almaktan çekinmemiştir. Dört asra yakın bir zaman cihan iktisadiyat merkezini kendi ellerinde bulunduran ve devlet varidatını ticarete gelenlerden alınan vergi ile temin eden Hazarların komşuluğunda yaşayan bu şark Bulgarları o zamanlarda üstelik Slavlar şark arasında irtibat rolü oynamıştır. Şarkla sıkı bir münasebeti olan Bulgarlar Ruslarla ticarî ve siyasî irtibat ve münasebet teminine çalışmakla, Ruslara âdetâ hakikî hocalık etmiş ve Rus diline çok eski Türk kelimelerini hediye etmekten geri kalmamıştır. İlk Rus diline eski Volga Bulgarcasından alınan kelimelerden biri manasında olan *uçan*'dır. Lipatyefki 1182 yılı létapis'inde tesarüf ettiğimiz bu Türkçe kelime bilahare XIII. asırda ... kullanılmış bugünkü lehçelerden ise ancak Türkmen,

Buhara ve Çağatay Türkçelerinde mahfuz kalmıştır. Rus létopis'inde kelimenin manası "es-sefinetü's-ş-şagire" olduğu hâlde Kıpçaklarda aksine "... " manasında olmuştur. (**Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya** [=Doğu Bölümü Raporları], XVII. s. XI.) Hâlâ bugüne kadar Rusçada kullanılan *emtia*, mal manasındaki *tavar* kelimesi dahi eski Türkçenin *davar towar*'ından alınan ve 1110 tarihli Ipatyev létopis'inde yük, mülk, emlâk, mal gibi iki başka manada kullanılmıştır. Bugünkü Rusçada ancak "emtia" manasını muhafaza etmiştir. Diğer aynı mezburdan alınan ve "dirgi" manasında olan *kagan*; *tartak*; kalpak manasına olan *klabuk*; olağ, kurgan, kumız, kuma; hediye manası olan *saygat*; şeref manasında olan *şan*; mükellefiyet olan *bir* (bért, Kâşgarlı Mahmut'ta) hep doğulu istilâsından çok evvel Rus diline giren Türk dili yadigârlarıdır. Bulgarları müteakip XII. asırdan itibaren sel hâlinde Rusya'ya akmaya başlayan Kıpçak Türkleri de cenubî Rusya'yı yüz elli seneye yakın bir zaman [1061-1210] kendi idaresi altında tutmuştur. Bu bir buçuk asırlık zaman zarfında hem iktisadî ve hem de devlet teşkilâtı bakımından oldukça iktisaden Kıpçak devleti Ruslarla olan sıkı münasebetinde Rus dili ve hatta şifahî edebiyatı üzerinde oldukça çok müessir olmuştur. Bu kavim hakkındaki rivayetler Rus vakanüvislerini ilk evvelerde epeyce şaşırtmıştı. Daha 1096 yılı Rus vakanüvislerinde Kıpçaklardan bahsedilmeğe başlanmıştır. Onlara göre Kıpçaklar "İsmail'in Allahsız evlâtlarından olup Hıristiyanlığı teşkil için Rusyaya gönderilmiştir." ki bu da Mefodi'nin **Ahd-i Atik**'ten aldığı Gedeon'un firarından Yesi kavimleri hakkında rivayeti[ni] andırmaktadır. (Poppin, **İstoriya Russkoy Litaratury** [=Rus edebiyatı tarihi], I, s. 187) İşte vakanüvislerin bu rivayette Gedeon'dan halâs olunan kavimler: Türkmen, Peçenek, Türkler ve Kıpçaklar olmuştur. Bu itibarla ilk Kıpçakların Rusya'ya gelişi doğrudan doğruya Mefodi'nin rivayetlerinden istihraç edilmiştir. Daha muahhar devir Rus vakanüvislerinde Kıpçaklar hakkında oldukça mufassal mülûmata tesadüf edebilmekteyiz. Ancak ne yazık ki Rus muharrirleri umumiyetle Kıpçakları Moğol istilâsı ile karıştırarak "Tatar" kelimesi altında hepsini birleştirmiş ve Rus vakanüvislerindeki göçebe Türklerin "Tatar"larla olan mücadelesini tasvir etmişlerdir. Rus halk edebiyatındaki kahramanlara ait eposlar ise ancak bu vadide, Türklerle olan komşulukları sayesinde inkişaf edebilmiş ve bu yüzden, Rus tarihinin millî Rus halk edebiyatında aksini araştıranlar her şeyden evvel bu devir Türk tesirini kendi tetkiklerini göz önünde tutma mecburiyetindedirler (Ekskursi, **V oblast russkogo narodnogo eposa** [=Rus halk destanı alanı], Moskva 1892, s. 231). Kıpçaklar ve umumiyetle Türklerle olan sıkı münasebeti tetkik eden Rus âlimleri, Rus epik hikâyelerinin şarktan alındığına ve hatta ilk Rus epik kahramanı

olan İlya'nın dahi Türkler vasıtasıyla Rus destan edebiyatına ithal edildiğinde müttefiktirler. (Poppin, I, 172) Bazı Rus halk edebiyatı müdeddikleri hattı İlya'nın kendi şahsiyetinin meselesini bile meçhul telâkki etmektedirler. Rus âlimlerinden Vsevold Müller bu tipin tamamıyla şarktan alındığını ve ihtimal Türk tipi olduğunu ileri sürmektedir. Zira epik Rus rivayetlerinin şarkla mübadele edildiği bu âlimce büyük bir ihtimal dahilindedir. Biz bu hususu tenvir eden Kiev Rusya'sı ile Moğol istilâsından Türklerin münasebatı hakkında mufassal malûmata Golubovski'nin **Peçenegi, Torki i Polovtsiy do naşestviya Tatar/İstoriya yujnorusskix Stepey IX-XIII** [=Tatarlar'ın istilâsına kadar Peçenekler, Türkler ve Kumanlar, XI-XIII. yüzyıl güney Rus bozkırlarının tarihi], Kiev 1884 ... eserinde tesadüf edebiliyoruz. Nitekim en kadim ve yegâne Rus nazmı olarak XIII. asra doğru yazılmış **Slovo o polku Igoreve**'de dokuz asırlık Hristiyanlığın Ruslar arasındaki yayılmasına rağmen, destan muharririn, Hristiyanlığa daha fazla rağbet göstermesi icap ettiği hâlde, taktirlerinde tam aksine olarak gayr-ı Hristiyan unsurlara daha fazla yer vermiş ve onları Rus kinyazlarının Rus toprağına dahi şarkının tekniğine tatbik eylemiştir. Tabîdir ki buradaki gayr-ı Hristiyan unsurundan maksat Rusları kendi tesirleri ve aidiyetleri altında yaşatan Türklerden başka diğer bir kavim olamaz, hatta şarkının edebî şeklini bile tespit Ruslar için oldukça müşküldür. Şarkıyı terennüm eden "ozanın" eski Türkçe olan *bayan* kelimesi elbette kaydedilmiş onun tahkikine dahi çok ehemmiyet vermektedir. Esere bakılırsa şair lâyemut allah'ın akrabasından biri olarak telâkki edilmiştir ki bu da şüphesiz bize *şaman* "ozanbaksı" yı çok yakından andırmaktadır. Bu itibarla Türk tesiri ile doğan bu ilk Rus nazmı aynı zamanda o devir Türklerde adlandırıldığı gibi Türk ilâhı Şaman evsafını haiz kopuzcuları takliden Türkçeden alınma "bayan" adlı şairler tarafından terennüm edilmiştir. Dil cihetinde de **Slovo o polku Igoreve** çok bizi Rus müsteşriklerinin nazar-ı dikkatini celp eylemiştir. Bu mevzu üzerinde bilhassa duran Profesör MELİORANSKİ (**Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya** [=Doğu Bölümü Raporları] XVI, XX-XXIV.) Bu Rus destanında daha evvelce Türklerin Rus diline terk ettikleri yadigârların kullanıldığını tespit eylemiştir. 1812 yılı Moskova yangını esnasında yanan esas nüshası kaybolan bu eserin bize intikal eden kopyaları birçok yerlerinin bozukluk yüzünden maalesef daha geniş bir fikir edinmeye o kadar da müsait değildir. Ancak içerisinde *koşçi, kogan, bosiy; Bayan; Buyla; Bayar; Balaban; yaruğ, yapançitsa, çaga, kuyruk, koryugi, xarlug, örtme, kur* gibi halis Türklerden alınma kelimelerin mevcut olduğu şüphesizdir.

İlk Rus edebiyatında yerleşen bu kelimeler haricinde bu devir Rus lisanında Türklerden aldıkları dil yadigârlarının ekserisi ehlî hayvanlarla, has isimlere aittir. Burada bunları bir bir saymak çok uzun bir külfet olacağından, hulâsasıyla söyleyebilirim ki Rus dilinde kullanılan ehlî hayvan adları yüzde doksan muhtelif zamanlarda halis Türk dilinden alınmıştır. Meselâ; *bory*, *bars*, *volu*, *koza*, *buğdayı*, *sık*, *cuçka*, *kaş*, *ladaş*, *karaguş* ilh. gibi. Ehlî hayvanlarla münasebeti olan ... mukabilinde kullanılan *Tvaragu*, Türkçenin *Turak*'ından, *torba*, *kurdyuk*; *tuluk*, *tulub* ve ilh. Keza Türkçeden alınmıştır. Birkaç misalle gösterebildiğimiz iş bu Türk dili yadigârlarından da anlaşılacağı veçhile Ruslar, ehlî hayvanların beslemesini ve istifadesini ancak Türklerden öğrenmiş ve kendi dillerini bu sahaya ait Türk kelimeleriyle takviye etmişlerdir.

İki devletin hayat esasları ve dillerini, Hun, Avar, Hazar, Bulgar ve Peçenek Türkleri ile, kuran ve takviye eden Ruslar, daha sonraları kuvvetli bir devlet şekli olan "Altun Ordu"nun Türk dili yadigârları ile de dillerini daha fazla ihkişafa imkân bulmuşlardır. IX. asırlık devam eden bu devir Türk-Rus münasebetinin bence Rus dili üzerindeki tesiri tasavvurumuzun fevkinde olmuştur. Hatta katıyetle söyleyebiliriz ki Rus dili ancak Türk dili tesiri ile edebî bir dil mahiyetini alabilmiştir. Muhtelif asırlarda damlaya damlaya göl olan bu Türk dili yadigârlarının heyet-i umumiyesiyle binlerce kelimelere baliğ olmuş, Türk dilinin Rus dili kalkınmasında ve bugünkü hâline gelmesinde ne kadar âlice-naplık gösterdiğine hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Rus müverrihlerinden Poppin Moskova devletinin malî ve iktisadî idaresi Türk devletinin usul-i idaresinden almakta bile hiçbir mahzur görmediğini tasdik etmektedir. Kendisinden mertebeye çok yüksek olan Türk tesiri altından kalan Ruslar içtimaî hayat bakımından da Türk âdet ve an'anelerini kendi hayatlarına aynen aksettirmişlerdir. Bu fikri kabul eden Rus müverrihlerinden Karamzin'den sonra Kastamorov da "Moskova devletinin" esas kuruluşunun Altın Ordu örneği üzerine olduğu ve Rus Çarının da XIII-XV. asır Türk hanlarına muadil olduklarını kaydetmektedir. Zira Rus Çarlarının otorite itibarıyla yükselmesi ... "orda" hanlarının sayesinde olmuştur; dille ve teşkilâtla beraber Türk tesiri Rus edebiyatına da yeni bir cereyan vermiştir. Bu devirlerden itibaren Rus edebiyatı millî ve halkçı bir mahiyet etmeğe başlamış ve şark Türk motifleri bu edebiyatta tedricen kendisine yer bulmağa başlamıştır. Şu kadar ki Rus edebiyatı tarihçilerinden Busloyev Rusya'da teşkil eden Türk devletlerinin Rus halk edebiyatının inkişafında âdeta bir dönüm noktası teşkil ettiği kanaatindedir. Aynı zata göre Türk tesiri ile bu tarihî andan itibaren Rus eposundaki eski fantastik hayallerden tamamıyla yeni

ve canlı bir eposa geçilmiş ve Türk tesirini, tarihî cereyana sadık kalarak, açıktan açığa kendi bünyesinde yerleştirmiştir.

Netice itibarıyla görüyoruz ki cihana ... kopan ... yaymakta hiç de kısıkanç olmayan Türk milleti ... tarihimiz cihanşümül ... de bir milletin kalkınmasına hizmetiyle dünyada hiçbir millete nasip olmayan bir alicenaplık göstermiştir. Millî Türk dili inancına yakışan taktiri gayr-ı kabil bu kadar yüksek bir seciyeye malik Türk devletinin geçmişinden ders alanlar şüphesiz, bugünde dilimizdeki yabancı unsurların yüklediği esarete tahammül edemez. Bundan dolayıdır ki, aramızda bulunmaları ile iftihar duyduğumuz büyük hami reisimizin hepimize ve hatta bütün Türklere haykırdığı “Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk, millî dilini de yabancı boyunduruğundan kurtarmalıdır” kastı, cümle daim çalışmamızda bir iman ateşidir.

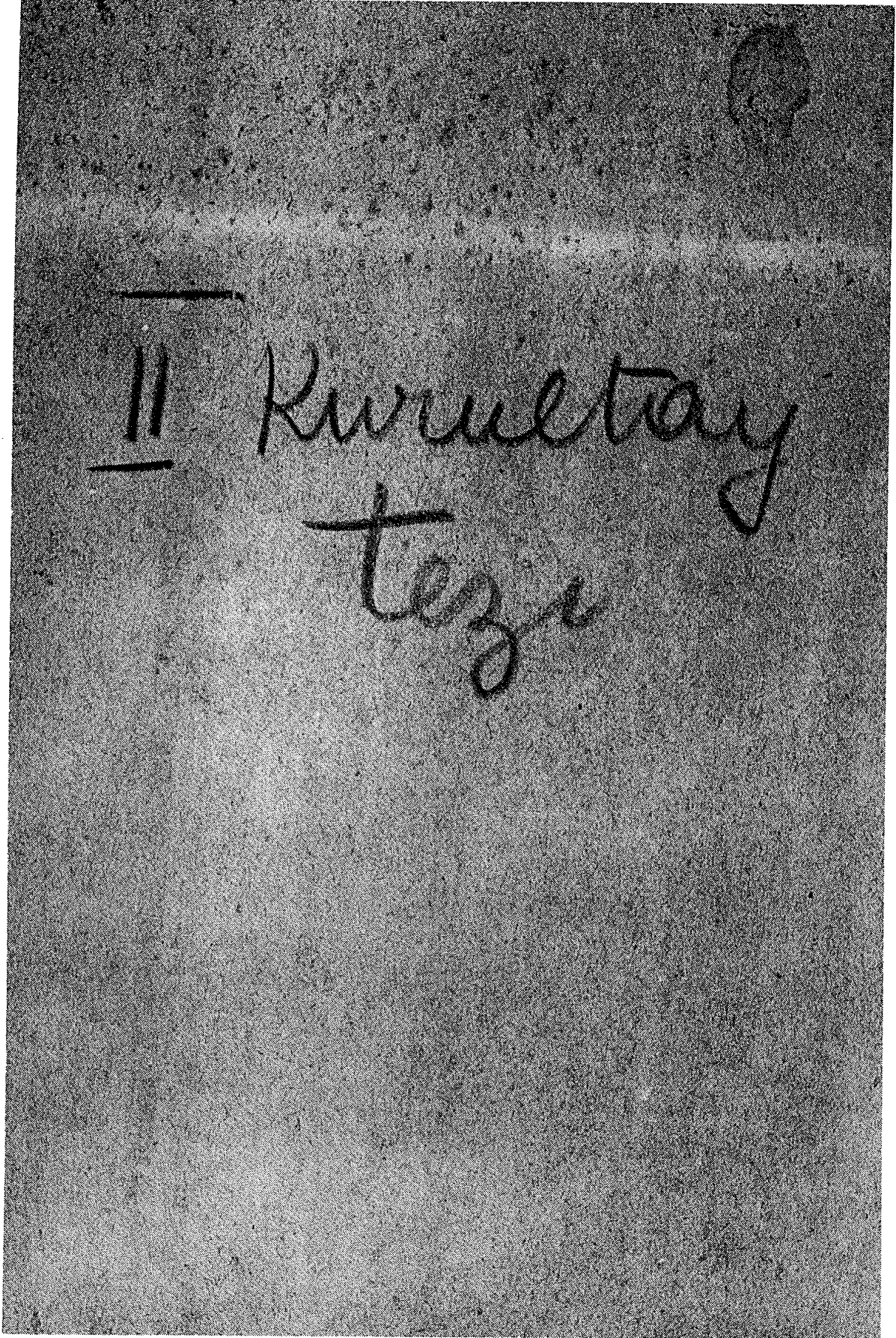
1933

Yazarın Arap harfli el yazısından yayına sunan:

Mustafa S. KAÇALIN

- 1 ADLER, *Der nord, asiatische Pfeild* [=Kuzey, Asya Okları], Leiden 1901.
- 2 BENEKER, *Slawisches Etymologisches Wörterbuch* [=Slâvancanın İştikakî Lügati], Heidelberg 1924.
- 3 BOGORODİTSKİY, *Obşiy kurs russkoy grammatiki* [=Umumî Rus grameri dersleri].
- 4 ÇERTKOV, *Opisaniye voyni Velikogo Knyazya Svyatoslava protiv bulgarii grekov* [=Büyük Kinyaz SVYATOSLAV'ın Bulgar ve Grekler'e Karşı Yaptığı Savaşın Tasviri] Moskva 1843.
- 5 EKSKURSİ *v oblast russkogo narodnogo eposa* [=Rus halk destanı alanı], Moskva 1892.
- 6 GOLUBOVSKİ, *Peçenegi, Torki i Polovtsiy do naşestviya Tatar/İstoriya yujno-russkix Stepey IX-XIII* [=Tatarlar'ın istilâsına kadar Peçenekler, Türkler ve Kumanlar, XI-XIII. yüzyıl güney Rus bozkırlarının tarihi], Kiev 1884.
- 7 HLTENROTH, *Traehten der Völker* [=Halkların Giysileri], Stuttgart 1891, II
- 8 KLEMM, *Werkzeuge und Waffen* [Teçizat ve Silâhlar], Leipzig 1854.
- 9 KONDORKİ, *V pamyat, stoletiya Krıma II* [=Kırım'ın yüz yıllık anısı], Moskva 1883.
- 10 LİPATYEAİKİ, “Létopis [=1182 Vakayinamesi], *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya* [=Doğu Bölümü Raporları], XVII.

- 11 MANASSİ, Konstantin, *Létopis* [=Vakayiname]
- 12 MELİORANSKİ, *Trudi Vostoçnogo Otdeleniya* [=Doğu Bölümü Çalışma Raporları], XIV.
- 13 MELİORANSKİ, *Zapiski Vostoçnogo Otdeleniya* [=Doğu Bölümü Raporları], XVI, XX-XXIV.
- 14 NICOT, Threzer, *De la langue Françoise* [Fransız Dil Bilgisi], 1600.
- 15 OGİENKO, *İnozemniye elementi vo russkom yazıke* [=Rus Dilinde Ecnebî Unsurlar], Kiev 1915.
- 16 OGİENKO, *Russkoye literaturnoye udareniye* [=Rus Edebî Aksanı], Kiev 1914.
- 17 PAULY, *Les peuples de le Russie* [=Rus Halkı], 1860.
- 18 POPPİN, *İstoriya Russkoy Litaratury* [=Rus Edebiyatı Tarihi], I.
- 19 SAVVAİTOV, [= "Türkler'den ve şarktan alınma Rus eşyaları"], *Rus Arkeoloji Cemiyeti Raporları*, Sankt-Peter'burg' 1897, IX.
- 20 *Slovo o polku Igoreve*.
- 21 STAROV, *Minatyurıy nekotorih rukopisey vizantiyskih bulgarskih, russkih, djagatayskih i persidskih* [=Bazı Bizans, Bulgar, Rus Çağatay ve Fars Elyazmalarının Minyatürleri], 1902, CXX.
- 22 YİREÇEK, *İstoriya bolgarskogo naroda* [=Bulgar Halkının Tarihi].
- 23 ZİFELDT-SÜMYAGİ, *Kendi Uralo-Altaica* [=Ural-Altayca kendi], Bakü 1928.

دکتر دینار قورک دین یادر

A. Caferoğlu Ahmet

تورک ملنگ استغلابن تورانه و قورویانه ب دیوک خازنیزک اشاریله طویلانه بو ایلیکده تورک دیه
 تورولتایینی و اوزه حافظلایانه تورک دیه تدقیقه جمعیتک ایمانه کلکتورین ، اقتدارم داغلنده بو بیله نیک روک دیلنده
 تورک دیه یا دلازلر ، آردک کوجوک تیزمله قبولدلامه ایستورم . ایجه اولر ده اعتداف ایدم له ، شدره قدار نه نوبده
 و نه ده شرفده بزندرکه ره ، تورک دیه افینی و انکشان ایله جهه بر علاقمس اولانه بر مصطفی تک اکتیبه کیننده ، جهه بر بیله
 اسانه اما شریعتک ~~صحبته~~ ^{صبره} ~~مطلعه~~ ، ~~فصلک~~ ^{فصلک} ~~مطلعه~~ خام و قوروک بر فوادقیقنه طائفه ~~ایله~~ ^{ایله} ~~بوسینه~~ ^{بوسینه} ~~خضده~~ ^{خضده} ~~اوزده~~ ^{اوزده}
 و نام بر صلوات ویرلی نه اعلانه بر اتمه قنده در . ~~خضده~~ ^{خضده} ~~هر شیده~~ ^{هر شیده} اول بوز بوراده ، تورک دیه ~~بوسینه~~ ^{بوسینه} ~~ایله~~ ^{ایله} ~~یا ایلیک~~ ^{یا ایلیک} ،
 ایله ، کندینده و حجه دده نامله ایله روک دینیک انکشاف و تالقو سننده با شیبی عامله اولانه تورک دیه یار دلازلر نیک
 لاما صیدر ، واقعبا ، تا ~~خجینه~~ ^{خجینه} ~~و بعضی~~ ^{و بعضی} ~~خجینه~~ ^{خجینه} ~~اوز ریزه~~ ^{اوز ریزه} ~~کلک~~ ^{کلک} ~~دور اخله~~ ^{دور اخله} .

معلوک اولدینیا دهرله داها عوالم اول اوزنا اسپارده ~~بیلانلار~~ ^{بیلانلار} ~~کلک~~ ^{کلک} ~~خلف~~ ^{خلف} ~~استغافنده~~ ^{استغافنده} ~~دوغری~~ ^{دوغری} ایاقلا نانه تورک خورولور لرله ، آرو تله بنوب روک ~~استیپ~~ ^{استیپ} ~~نیده~~ ^{نیده} ~~خجینه~~ ^{خجینه} ~~و بعضی~~ ^{و بعضی} ~~مطلعه~~ ^{مطلعه} ~~طله~~ ^{طله} ~~ایلیک~~ ^{ایلیک} ~~تجربیکار~~ ^{تجربیکار} ، بخر ~~دن~~ ^{دن} ~~بر قوت~~ ^{بر قوت} ~~کلنگه~~ ^{کلنگه} ~~اولیوب~~ ^{اولیوب} ، ناکلی روک و عوتمتله اسداد ~~بوسینه~~ ^{بوسینه} ~~دیله~~ ^{دیله} ~~بر اقلدین~~ ^{بر اقلدین} ~~خجینه~~ ^{خجینه} ~~بوسینه~~ ^{بوسینه} ~~کوله~~ ^{کوله} ~~کلک~~ ^{کلک} ~~و حجه~~ ^{و حجه} ~~دیولک~~ ^{دیولک} ~~بر صیت~~ ^{بر صیت} ~~سورین~~ ^{سورین} ~~حازر~~ ^{حازر} ~~کلنگه~~ ^{کلنگه} ~~اولمه~~ ^{اولمه} . بالیام جنوبی - ترقی اسدا و عوتمتیک
 داها تانایینی دور لرده اوزده بزمانه تورک مده اداره کالنده یا شادوی و بعضاً ~~بوسینه~~ ^{بوسینه} ~~توصیفه~~ ^{توصیفه} ~~ایله~~ ^{ایله} ~~تورک~~ ^{تورک} ~~ایچمه~~ ^{ایچمه} ، بر
 و حجه ناریخی ، اقتدار ، ایچما و لینیویستیک حوراک تدقیقه تورک دیله و حد نیتیک چوگون روک دیله و حد روک

۲۰

سیاسی مآلقرئینده، و اجنهای فکله نیده ^{ایله} ~~تورک~~ تورکله روسیه اراشدنه ^{ایله} واقع اولانه سیک
 خامسده، زاهها ایندائی انکس فله پلا نمده بولونماه روک دیس، ایتیز اینترن، تکامله وانکس خولکله اولانه تورک تورک سیک
 ادغورئی آغیدیلکله وروسین زیارت نیده بولتیه ^{هاغلدیلکله} ~~هغه~~ قدار ایندائی تعسیته برس، کندنه انجیان، دیو دیلدوده یا پیدین
 عصف ادودوچموتیه ایله قاصیه انکله جمده ^{ده} (اغض) اوترانیا عالم نیغولوغ نیده *Ogienzo* ک: *Drogomuzje*
 دیلینه زاهل اولانه اجنئی عصفورئینک *5000* ایله *5000* الا سنده اولماس و بواجین عصفورئینک ^{۱۹۲۸} تورک دیه ^{تورک} ~~تورک~~
 ایتیز، کله سنه روک دیلینک فنسایا ضله نی صا رعنا بله کب بر ماهیتده در، بیوک انخاله بوتد قیغده اهرام آلاه
 صمک روسی ادوال - آلتا بجه نیده *Sümgagi Zifeldt - Sümgagi* ^{لند} 1928, *Baru, Uralo - Altaiica*
 ادلی اترئیده خالصه تورکچ اولانه بولکندن روک دیلنده، کورئیک ~~تورک~~ تلفظ ~~تورک~~ ایله تورک ایستق قیغ قیلانان، تورک
 کلوریا خا، جنده، تلف ~~تورک~~ روسی عدایدیلک روک کلوریا ^{بیر ادوال} - آلتا ^{دیس} ایله قیغ ایله تورک
 تبتی ده، روک دیلینک اسکسی کب، یقیندا وروبیا، دیل ^{کورد} قوبل، قوبل، زاهل اولانه قیغ قیغ واروهر.
 فنا قیغ لی بر علم صغوی کین رلا بله کب اولانه ^{کورد} ~~تورک~~ ایله تورک دیلنده ^{دیه} ~~تورک~~ قیغ قیغ تورک دیلینک
 روک دیس اوزورئینده ^{تورک} اوقدار ^{تورک} ~~تورک~~ اولانه ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله
 تورک لاقسانا ^{تورک} اوزورئینده ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله
 ایتیزلر کورنه چا رقیقه ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله ^{تورک} ~~تورک~~ ایله
Russenische, Kiev, 1914
 و روک عالم نیده

Zepimari Lavanda
 سبک سزای منو بخ طرند- تودا سبلا بو ایانه قای نومی خفند- درک ارکه تولدی، طبیعتنا بو قالمیشده،، جده [Jamat-] ده 1897
 Petersburg، 1897
 Savvaitov که "تودا ده" شرفده انی رکی انبار،، قتاله نه یزegoty
 کله تمند [صفحه 43] اولدی قی زفعل معدیات وریله.

بو لغات، قورک سبک، دکده ترک انشیدر، یادگار لر، نیاز انشیره دیک باردیجی و شیخ ده،، و انشیدان،،
 کتبا، سند، خفله قالاته و آلاخی عصر یزانی محرمونید، Monastin Konstantin که یازدنی "تالیفات"، در
 فکراتی بالاقن آلاخی عصرده، ستراده لرک و هم شیه، انشیدر بو لغات سبک عکس قیافت و تلبه یان تصویر ایده رسم علاوه،
 بولسا، استاد بولسا، قی تورم ایلیک، براده کوزه چاریام ستراده ک اییدر، یزانی قنای اون Bonlas Poilas،
 قلفز ایله قیده آتیه ده، داتها اولدی آتیه/سینه/kylla یا طرد boyla دیه ده وف انشیدر، بو کله Xiv بی عصر
 روس دستاندینده اوله Slovo slovo yoreve
 بو کله سینه انشیدر بولسا، لرده کی کله نیک عینی اولدین قبول آتیه ده [Xiv، Otoleniyaya، Trude Vostoznago
 روسا انشیدیه ای- Golovin و کله اولاد خوفاً "دفتله"، ارنا دونه ده یکی بیلده- [Jinsen، 164].
 عینا کله سینه روسک ده بالاقن الدین شکل Bogarun اولدی، "برنده انجه" ستراده، اصل زاده، کب ضابطه افاده
 آتیه،، ملبوکه انشیدر بولسا، سینه،، هکله ده سکره اک لهم دولت ارالده کی صلحینه طائر اوله آتیه
 شوراس اعصابه بو اد علم اولدی- [Stavor، 52].

۱۶

بویجه اوجده اوقدرک چيما قدومه ايلک قيف قند آلميه در (26, 2018, 2018) سربيا اقوان طرفنده چورمه رختلاه
 قورلا ~~ايمه قورلا~~ اوجده اوقدرک شيدنه ~~ايمه قورلا~~ بولما. لر طرفنده چ قنات ايلکله و قن قورک صحنه جا ندر بولما.
 اوقدرک طرفنده چيما قن.

روا قانفاد سوي
 عر لغت ييبيس لغت يورلر ييبيس کی صفاق لغت يورلر ييبيس
 مال ايد گت. بويلا چ ايلک دکمه اوزر ييبيس عظيم تا اير ايدنه قورک بولما. لر حمنه ، الکل ييبيس عينا چورلر واسطه ييلا
 نیک قورک عصف لر ييبيس بولما دور ايد ييبيس کورک ايلک ان وارده . روک حکم ادر لر ييبيس چيما قن قورک طرفنده
 توويچ اوقدرک شيدنه ، عينا چيما قن اسدير . روک بولما صوق قيف يورلر ، روک اوردوشنک اصلک س ،
 ايدنه ، وقت عتدرا ، روک شيدنه قاندر ييبيس با چ اوردوشنه تا چيله قورک لره ايلکله . چيما قن

~~تجربتي ييبيس~~
 دروک عتدرا چيما قن ايدونه دروک عتدرا اوردوفا قاندر ييبيس با چ اوردوشنه تا چيله قورک لره ايلکله . چيما قن
 دنلمه طرف قاندر ييبيس ايدونه قيف يورلر ، کند ، چيما قن ايلکله واجبه ايلکله قورک قورلر ييبيس . قورلره
 چيما قن قورده دکله اوردوفا قاندر ييبيس با چ اوردوشنه طرف ايلکله قورلر ييبيس بولما . کورلر بر يورلر
 با شق ييبيس دکله اوردوشنه بولما .

لانگ ييبيس
 عتدرا چيما قن ايدونه قيف يورلر ، کند ، چيما قن ايلکله واجبه ايلکله قورک قورلر ييبيس . قورلره
 چيما قن قورده دکله اوردوفا قاندر ييبيس با چ اوردوشنه طرف ايلکله قورلر ييبيس بولما . کورلر بر يورلر

Wiederherstellung der verlorenen

[1210-1061]

بولفا از صفای قویم عمره انجباراً سیل حالنده رسیب انجیب با نلیا پیجا که خنده روس بوزا ۱۱۱۱ یا صیه بزما کار کند ادارا الهه تو کتیمور
بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره ~~بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره~~ ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره

اولا صفنا سبانه و صه روس ریگا اوز بیع اولدو چی و نه حواد لته ^{دولت شاه اریا} ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

اصولاً ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

وه عبت اند لکن ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

Mefodi ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

ایه زقم ندین سیک روایتیه ، Bedeon ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

قیجا تدک روسی کلبی دوشورده دوشوره ، Mefodi ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

لقنده اولدو چی فصل مللانه تصادف اید سیکله بز اجنه نیاز لیه که روس جورا محتیه قیجا قده موغول استیاریا ایله قاریه برارانه

عصینله آقار ، کلس الدیه قیجی برسه قیجا قده روس وقمنندین قیجا قده که روس اولده اولده جمله آقار ، لاله اولده مجادله / ن

تصویر انگلیز ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

رو خطیله ییزده روسی قاریتیب ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

کوز اولدو دوقیه جمده درلر ^{بیم بر عهده نه طرنده هم انضا کیم و هم ره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره} ^{دولت قلیلات با نلیا} ^{عصره اید} ^{پیجا دولتی ، کفمن استین مستوله ، ذکره}

نیجاته د عکسینله تو رلاره اولده صفنا سبانه تدینه اینه روس عالمی ، روس ایتک حکایه لریک سر قده الدیفین و قی ایلد

-۱۹-

اینگذرد دولت حیات اساسی آید بدینا هوسه ، آوار ، خاربار ، برنار و نجیب تورککرا اینه ، تورانه و تقوی
 ایسه روسه ، همه داها صده / ط قوتی بدولتینه الامه ، البته ادویه ، تورکک دین یا دله / ابر ده دیرین داننا فضل انک
 انکاه بدولتیه ، ^{دوام ایسه تورک} و عقلیه ^{تورک} - روس فنا سانسک روس دیر اوز ، بیک نیا برن تصور مرکز فوضنده اولسه ، حق قصصه

سوییه بندرله ، روسه دیر احمد بوسمه تورک دین قانیر ایل اده بر دبل تا هنین المایله - ~~بیرا دینیه تورکک~~
~~بیرا دینیه تورکک~~ ^{بیرا دینیه تورکک}

~~اینگذرد دولت حیات اساسی آید بدینا هوسه ، آوار ، خاربار ، برنار و نجیب تورککرا اینه ، تورانه و تقوی~~
 ایسه روسه ، همه داها صده / ط قوتی بدولتینه الامه ، البته ادویه ، تورکک دین یا دله / ابر ده دیرین داننا فضل انک
 انکاه بدولتیه ، روس فنا سانسک روس دیر اوز ، بیک نیا برن تصور مرکز فوضنده اولسه ، حق قصصه

دین قانقده سیه و دولتی حاله کله سنیه نه تدار عالی بلده کو تر دکنه ، جمع بر شید بر اتمم فعه در ، روسه فوضنده
 روسه روسه دولتی عالی واقعه ده ااره سنیه ~~تورک~~ دولتی اصول ااره سنیه ، المغه بله جمع بر

عقدور کو فوضنده تصدیق اتمکله در .

ادیم باغیر الینه ب
[Usp. 137] ایلکده

ادیتا غله

ترق اعنيار ايله كور سور سركه ، ~~چو چي~~ نه نكده تويان حنينه ~~چو چي~~ يايتيه . چي ره نصقاج اوليه
 دتيت تار عيز دولا نوجوا اغنينده ديه ~~چو چي~~ و تفسيوت عي قائله به كيب حائل اوليه
 ندرك ، ~~نيلا ده چيچ بر صفة نيليله~~ ^{حز ميله} و خور و تفسيوت اور اولوت يا ~~چو چي~~ كيب حائل اوليه
 ديفعه اسلو منتك فالقوننه ~~تولا نكده~~ ، ديا ره ~~چيچ~~ رفله نصيب اوليه ، بر عالي خيا بسنه كورت شه .
~~اسيب~~ ~~حز ميله~~ ~~تولا نكده~~ ~~با بيلجه~~ ~~با بيلجه~~ ~~با بيلجه~~ ~~با بيلجه~~ ، تدرک ديه انيا اين يا فيا .
 دتدير ، نير فابل بوندار يو تک بر كچه ، ~~تورک~~ ~~پوتلپاي~~ ، ~~بوتلپاي~~ ~~بوتلپاي~~ ~~بوتلپاي~~ ،
 درس الاند ، شه سر ، ~~بيلجه~~ بوکده ده ديمز د يک يابجي عفر سرك بوکده بي اسارت تحمل ايه من
 بوند ، دولاي دركه ، ارا فزده بوکده ندره ايله افتار دويد و عينا سوک هاجه ~~بوتلپاي~~ ~~بوتلپاي~~ ~~بوتلپاي~~ ~~بوتلپاي~~ .
 بوند تدرکه هايفردي ~~چو چي~~ اولك يي ، يوكسك استغلاين ، تور مايني بيله لورک نه
 ديلن نه ده يابجي بويونوره و غوندا نه تور مايناليد ، ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~ ~~چو چي~~
 بر ايلمه ~~چو چي~~ اسي در

۴۴
 Boiλās, Boiλās, Boiλādes, Boiλās, Boiλās
 بویلا، بویلا، بویلا، بویلا، بویلا
 Boiλās, Boiλās, Boiλās, Boiλās, Boiλās
 بویلا، بویلا، بویلا، بویلا، بویلا
 Boiλās, Boiλās, Boiλās, Boiλās, Boiλās
 بویلا، بویلا، بویلا، بویلا، بویلا